

the author applies definition of «function of state» as direction of activity or actions of public bodies determined by substance and nature of state and based on its aims, tasks and social challenges arising from current stage of state development. This approach is widely spread in Ukrainian and CIS legal science. The position treating fiscal function of states as activity directed on accumulation of state funds prevails in Ukrainian theoretical legal science. Being established in early 90th this position does not describe correctly relationships arising within accumulation of state funds in current period.

Based on the above the article contains the following conclusions:

1. On the current stage, fiscal function of state should not be limited to action of states in the field of accumulation of state funds; it covers wider and more complicated social relationship, and need substantial formulation.

2. In the modern society, the fiscal function of state includes actions directed on accumulation of state funds, generation of beneficial legal, economic and social opportunities for future accumulation of state funds and protect rights of participants of such relationships.

Key words: state, function of state, fiscal function of state, function.

УДК 340.1

*Владислав Валерійович Новіцький,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Діяльність науковця у сфері юриспруденції загалом та теорії держави і права зокрема, на відміну від точних наук, цікава своїм постійним науковим пошуком дискусійних, складних питань, які внаслідок динамічного розвитку суспільно-правового буття потребують постійної уваги, а також фахового аналізу із врахуванням викликів сьогодення. Актуальність проблематики методології полягає у тому, що вона відноситься саме до таких, неоднозначних тематик, яка нерозривно пов'язана з практичною діяльністю правника. Адже перед початком будь-якого дослідження для досягнення його мети та отримання максимально об'єктивних результатів науковець повинен відповідально підійти до процесу вибору методів своєї подальшої наукової діяльності. Нині в наукових колах невирішеними залишаються проблеми категоріально-правового апарату методології в праві та класифікація методів наукових досліджень. Одними з останніх віянь сучасного періоду усвідомлення внутрішньої сутності методології в праві є проблематика монізму та дуалізму її методів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику методології в праві досліджували такі науковці, як Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Сухонос, О. Котюк, П. Рабінович, М. Кельман, Н. Крестовська, М. Дамірлі, Г. Дубов, О. Осауленко, Ю. Кривицький, Л. Матвєєва, І. Канзафарова, О. Мурашин та ін.

«Питання методології у дослідженнях щодо юридичної науки не є новим для нашого правового осередку, правового вжитку, предмета правового дискутування тощо» [1, с. 4]. Адже методологія, методи, поряд із метою, об'єктом та предметом, є структурними елементами будь-якого дослідження. «Правильно і те, що, мабуть, більш заплутаного, такого, що не дістало свого вирішення або повного, завершеного вигляду питання серед дискусійних проблематик немає» [1, с. 4–5]. Для того щоб переконатися у правильності зазначеної тези, потрібно спробувати дати відповідь на такі блоки запитань, які, крім іншого, визначають **мету цього наукового дослідження**: 1) що потрібно розуміти під такими поняттями, як «методологія» та «метод»? 2) яка класифікація методів наукового дослідження?

Основні результати дослідження. Перейдемо до розгляду першого питання. На нашу думку, аналізуючи категоріальний апарат методології в праві, перед нами постає «термінологічна» проблема. У цьому разі йдеться про таке: працюючи з юридичною літературою, можна натрапити на визначення: методологія науки, методологія наукових досліджень, методика наукового пізнання, методологія наукового пізнання, методологія теорії держави та права, методологія окремого наукового знання, методологія конкретного дисертаційного дослідження, методологія юридичної

науки, методологія порівняльно-правових досліджень. Враховуючи зазначене, необхідно акцентувати увагу на тому, що зазначені дефініції не є цілком тотожними або кардинально протилежними, кожна з них зважає на свою своєрідність та має спільні структурні компоненти, зокрема: методи, підходи, способи методології наукового пошуку. На наше переконання, доцільно взяти за основу правову категорію «методологія» як «родове» поняття, «методологія юридичної науки» – як «видове», а «методологія порівняльно-правових досліджень» – як «безпосередньо-об'єктне» поняття з урахуванням предмета дослідження «порівняльно-правовий аналіз юридичних гарантій прав людини». Зазначена класифікація не претендує на безапеляційність, однак може допомогти в контексті окремо взятого наукового дослідження.

В етимологічному значенні термін «методологія» перекладається з латинської мови як *methodus* – метод, *logos* – вчення, й означає вчення про метод [2, с. 374]. Крім того, термінологічно таку категорію, як «методологія», можна розкрити в таких значеннях: 1. Вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа. 2. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [3]. Таким чином, розглянувши етимологічну та термінологічну складову досліджуваної дефініції, можемо сказати, що методологія – це не лише вчення про метод, шлях пізнання, а й вчення про прийоми, які науковець може використовувати з урахуванням особливостей конкретного об'єкта пізнання.

На нашу думку, для того щоб всебічно розкрити сутність наведеної вище класифікації понятійно-категоріального апарату методології в праві та беручи до уваги єдність його внутрішньо-структурованих елементів, поняття «методологія» потрібно розглянути, застосовуючи при цьому **вузький та широкий підходи**. У цьому разі необхідно виробити та проаналізувати «узагальнену» правову категорію «методологія» в контексті права, а вже потім зосередитися на своєрідності «видового» і «безпосередньо-об'єктного» поняття цієї дефініції. Крім того, вбачаємо за необхідне додатково пояснити, що «видове» і «безпосередньо-об'єктне» поняття методології є похідним від його «узагальненої», «родової» дефініції.

До першої групи (вузький підхід) доцільно віднести таких науковців, як О. Петришин, В. Сухонос, Н. Крестовська, О. Осауленко, Ю. Кривицький, Л. Матвєєва та ін. Представники цього підходу під поняттям «методологія» розуміють «вчення про парадигми, принципи і методи наукового пізнання» [4, с. 34]; «систему певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних способів дослідження предмета науки» [5, с. 7]. Розглянувши наведені позиції правників, ми їх відносимо до вузького підходу, виходячи із наявності, хоча б одного із таких мотивів: 1) відсутності «практичного» аспекту, тобто посилення у визначенні поняття «методологія» на процес використання їх складових компонентів при дослідженні об'єкта та предмета наукового пошуку. Методологія загалом та її складові елементи зокрема є невід'ємним базисом будь-якого наукового дослідження, підґрунтям якого є не лише теоретична, а й практична діяльність, саме це зумовлює важливість зазначеного; 2) неврахування при формулюванні дефініцій «методологія», поряд із принципами, прийомами, способами дослідження, однієї з основоположних складових, таких як «методи» наукової діяльності. На нашу думку, з урахуванням наведеного вище, все ж таки, розкриваючи поняття «методологія» у вузькому значенні, потрібно виходити з його етимологічної сутності. Таким чином, **методологія у вузькому розумінні** – це вчення про методи наукового пошуку.

До другої групи (широкий підхід) можемо віднести таких правників: М. Кельман, І. Канзафарова, О. Мурашин, П. Рабінович, М. Дамірлі та ін. На думку репрезентаторів цього підходу, «методологія – це: а) система принципів, підходів, методів, засобів і форм діяльності дослідника; б) вчення про їх використання в процесі пізнання державно-правових явищ» [6, с. 20]; «методологію можна визначити, як систему взаємозумовлених принципів, законів, категорій і способів наукової та практичної діяльності, що впливають із них і спрямовують її на дійсне пізнання і перетворення дійсності на певній світоглядній основі» [7, с. 31]. Враховуючи наведене, можемо сказати, що **методологія у широкому розумінні** – це узгоджена система пізнавальних засобів (методи, категорії, принципи, підходи, форми діяльності дослідника), які використовує науко-

вещь при науково-теоретичному дослідженні окремо взятого об'єкта, предмета дослідження та які, за результатом проведеного наукового пошуку, допомагають йому виробити дієві на практиці рекомендації з удосконалення теоретичного усвідомлення, а також нормативно-правового врегулювання тієї чи іншої групи суспільних відносин. На наше переконання, обміркувавши наведені приклади широкого підходу до тлумачення такої правової категорії, як «методологія» в праві, важливо акцентувати на тому, що він найбільш комплексно висвітлює специфіку цієї дефініції та допомагає з'ясувати внутрішню природу поняття «методологія юридичної науки» як «видового», а «методологія порівняльно-правових досліджень» як «безпосередньо-об'єктного» поняття.

Продовжуючи розбиратися у понятійно-категоріальному апараті методології в праві, варто зазначити, що «методологія юридичної науки – система підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ» [9, с. 618]. На нашу думку, специфіка поняття «методологія юридичної науки» як «видового», порівнюючи його із правовою категорією «методологія» як «родове» поняття, полягає у тому, що «видове» поняття акцентує увагу на об'єкті дослідження, а саме вивченні державно-правових явищ. Так, можемо знайти дефініції «методологія», в які науковці включають об'єкт наукового пошуку, але такий підхід здебільшого притаманний **методології у широкому розумінні**. Зі свого боку «методологія порівняльно-правових досліджень – система методологічних інструментів компаративного та некомпаративного характеру, а також конкретні методики і техніки, які використовуються для досягнення мети порівняльно-правових досліджень – отримання, достовірних знань для їх подальшого практичного застосування» [9, с. 272]. Ця дефініція відрізняється від «родового» та «видового» поняття своєю концентрацією на конкретному предметі дослідження державно-правових явищ через проведення їх порівняльно-правового аналізу.

На наше переконання, потрібно погодитися із Г. Дубовим, який вважає, що «наявність багатьох підходів до визначення поняття методології із широким діапазоном змістів – від пізнавального засобу до філософії або науки в цілому – обумовлено системоутворюючою роллю, яку відіграють методи пізнання в існуванні всієї системи теоретичного знання та її зв'язках із досліджуваною дійсністю. Важливою в цьому контексті визнано їх структурну та функціональну пов'язаність із усіма компонентами основ науки, які є підставами будь-якого пізнання» [10, с. 6]. Представлена позиція, справді, відповідає дійсності, адже методологія – це та фундаментальна основа, без якої складно уявити будь-яке наукове, фахове осягнення тієї чи іншої проблеми буття.

Однією з основних структурних одиниць методології, крім її рівнів, підходів, способів, принципів, категорій, є методи дослідження. Звернемо увагу, з термінологічної точки зору на те, що метод – це: «1. Спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя. 2. Прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо)» [11]. Із наведеного зрозуміло, що поняття «метод» включає в себе дві основні складові: діяльність з метою пізнання певних процесів, явищ, об'єктів буття, використовуючи при цьому необхідні, на думку науковця, прийоми дослідження. У цьому контексті слід перейти з пояснення сутнісного значення категорії «метод» у понятійному значенні до її розуміння з позиції юриспруденції. «Методи правового дослідження – система розумових і/або практ. операцій, принципів, прийомів і правил, які спрямовані на вирішення певних пізнавальних завдань у сфері права з урахуванням певної пізнавальної мети, що зумовлена духовними і матеріальними потребами суспільства і/або внутрішніми потребами самої правничої науки» [12, с. 456]. Наведене визначення є ілюстрованим показником екстраполяції термінологічного підходу тлумачення «методу» як поняття до його пояснення з акцентом на чітко виокремлений об'єкт пізнання.

На нашу думку, після того, як ми розглянули термінологічно-категоріальний апарат методології в праві, цілком логічно буде перейти до питання класифікації методів наукового дослідження. При нагоді зауважимо, що проблематика класифікації методів наукового пошуку в наукових колах є достатньо дискусійною та неоднозначною. «Так, одні вчені наполягають на виборі одного загального метода через аналіз особливих методів до одиничного (принцип “ієрархічності” або, так би мовити, “матрьошковий” принцип). Інші є прибічниками принципу плюралізму щодо методів дослідження» [1, с. 5].

Унаслідок динамічного розвитку наукової думки останнім часом активних обертів набирають нові тенденції, зокрема йдеться про пошук найбільш оптимального підходу до класифікації наукових методів через призму монізму чи плюралізму. На наше переконання, моністичні віяння виникли через подекуди надмірну плюралістичність критеріїв та різноманіття класифікацій методів наукових досліджень. Монізм – це спроба ієрархічної структуризації поглядів на це питання. Проаналізувавши наведені в юридичній літературі класифікації, окрему увагу слід приділити таким із них: 1) на думку О. Зайчука, Н. Оніщенко, «теорія держави і права у процесі пізнання державно-правових явищ використовує: загальнонаукові методи (формально-логічний, соціологічний, системний, структурно-функціональний; конкретно-історичний; статистичний тощо); загальні логічні методи теоретичного аналізу (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, аналогія, моделювання); приватно-наукові методи (порівняльного правознавства, техніко-юридичного аналізу, конкретизації, тлумачення тощо)» [13]; 2) О. Котюк виділяє «загальнонаукові методи. До таких методів відносять: діалектичний, матеріалістичний, метафізичний і ідеалістичний» та «конкретно-наукові прикладні методи пізнання держави і права: структурно-функціональний аналіз, правове моделювання, правове прогнозування, порівняльне правознавство, систематичний метод, статистичні і математичні методи, метод конкретно-соціологічних досліджень, догматичний метод, метод історизму, вчення про біполярність світу тощо» [14, с. 23–24].

Висновки. Проаналізувавши все зазначене вище, можемо сказати про таке: 1. Під поняттям «методологія» у контексті теорії держави і права потрібно розуміти вчення про методи, а також інші засоби пізнання, такі як: принципи, підходи, категорії, форми діяльності дослідника, котрі допомагають науковцю, проаналізувати обраний для наукового пошуку певний об'єкт, предмет дослідження та забезпечують необхідним інструментарієм для подальшого впровадження отриманих результатів у практично-прикладну площину. Окремо слід прокоментувати наявність в юридичній літературі цілої гами поглядів та дискусій відносно понятійного трактування дефініції «методологія». Такий стан справ не є чимось екстраординарним, це спроби пошуку найбільш оптимальної та узгодженої позиції до усвідомлення багатогранної природи цього правового інституту.

2. Монізм чи дуалізм? У цьому разі непотрібно бути занадто категоричним і використовувати при проведенні фахових, наукових досліджень переваги як першого, так і другого підходу. Крім того, обов'язково потрібно враховувати специфіку конкретного об'єкта, предмета наукового пошуку, а також зважати на його ретроспективні, просторово-часові зміни. Таким чином, у монізмі найбільш раціональним є порівняльно-правовий метод. Для плюралізму найбільш доцільно обрати таку класифікацію методів: загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, моделювання, логічний, діалектичний, матеріалістичний, метафізичний та ідеалістичний, конкретно-історичний, соціологічний тощо); спеціально-прикладні методи (техніко-юридичного аналізу, тлумачення, систематичний метод, правове моделювання тощо).

Використані джерела

1. Оніщенко Н. М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду) / Н. М. Оніщенко // Держава і право. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Вип. 71. – С. 3–20.
2. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голов. ред.). – К. : Абрис, 2002. – С. 374.
3. Словник української мови : в 11 т. – 1973. – Т. 4. – С. 692.
4. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підруч. / В. В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2016. – 544 с.
5. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / О. І. Осауленко. – К. : Істина, 2007. – 336 с.
6. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підруч. / М. С. Кельман. – К. : Кондор-Видавництво, 2016. – 716 с.
7. Борщевський І. В. Теорія права і держави : підруч. / І. В. Борщевська, А. С. Васильєв, Л. М. Зілковська та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук А. С. Васильєва. – К. : КНТ, 2009. – 464 с.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3: К–М. – 792 с.
9. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016. – Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2017. – 952 с.
10. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. О. Дубов. – К., 2014. – 16 с.

11. Словник української мови : в 11 т. – 1973. – Т. 4. – С. 692.
12. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2017. – Т. 2: Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 1128 с.
14. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006.
15. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. – К. : Атіка, 2005. – 592 с.

Новицький В. В. Методологія наукового дослідження юридичних гарантій прав людини

У статті приділено увагу функціональному значенню методології в праві. Таким чином, було зроблено спробу відповісти на запитання про те, що являє собою правовий інститут методології в контексті юриспруденції. Окрему увагу приділено аналізу етимологічній сутності таких дефініцій, як «методологія» та «метод». Крім того, було всебічно розкрито термінологічно-категоріальний апарат цієї проблематики. Автором статті надано власне визначення методології в його вузькому та широкому розумінні. Досліджено питання класифікації методів наукового дослідження.

Ключові слова: методологія в праві, метод наукового дослідження, термінологічно-категоріальний апарат, дефініція, наука, наукова діяльність, права людини, юридичні гарантії.

Novitskyi V. Methodology of scientific research of legal guarantees of human rights

The article substantiates the relevance, importance of studying the problems of the methodology of law for the theory of state and law in general and for each scientist in particular. After all, the methodology and its cognitive tools, act as an assistant in conducting scientific research and help the lawyer choose the most optimal way to study a particular object of scientific research. A sufficiently large volume of profile literature has been analyzed, which allows us to form a completely stable presentation, concerning the ambiguity and discussion of this topic. In addition, attention was paid to the need for a full-fledged, professional study of such problematic issues: 1) the problem of categorically-legal apparatus of the legal institute of methodology in law; 2) classification of scientific research methods.

In studying the terminological problem, the author drew attention to the presence in the legal literature of a large number of concepts, namely: methodology of science, methodology of scientific research, methodology of scientific knowledge, methodology of the theory of state and law, methodology of a specific dissertation research, methodology of legal science, methodology comparatively legal research. These definitions essentially aim at explaining and disclosing the meaning of such a term as a «methodology» in the context of jurisprudence, but such a range of concepts can lead to a false idea of their fundamentally different nature. In this case, the peculiarity of these legal categories is explained by the specifics of the object of scientific research, which dictated the choice of those or other cognitive tools. With the purpose of a certain systematization of these processes, the author of the article, it is suggested to choose the legal category «methodology», as «generic» concept, «methodology of legal science», as «kind», and «methodology of comparative legal research», as «directly-about» conceptual «concept». In the article, taking into account the positions of scientists, the explanation of each of the recommended concepts is given.

In addition, the meaning of the concept, «methodology» and «method» are analyzed, taking into account their etymological essence. In the article, the specified legal categories are considered in the narrow and wide sense. The author of the presented scientific work, the actual definition of the definition of «methodology» in the context of the theory of state and law. Thus, under this category, it is proposed to understand the doctrine of methods, as well as other means of knowledge such as: principles, approaches, categories, forms of activities of the researcher, which help the scientist, to analyze the selected object, research subject and provide the necessary tools for further implementation of the results in the practical-application plane.

Particular attention is paid to the problems of monism and pluralism of scientific research methods. According to the author of the article, to the question of the choice of research methods, it is necessary to approach cautiously and responsibly, since it may depend on the objectivity of the results of the scientific activity. Consequently, the proposed recommendations can be a good continuation for further study and improvement of such an uncommon legal institution as the methodology in the law.

Key words: methodology in law, method of scientific research, terminological-categorical apparatus, definition, science, scientific activity, human rights, legal guarantees.